

Kapetan fregate  
dr RADIVOJE JOVADŽIĆ

## *Vojna moć samoupravnog društva kao organizovana snaga naroda*

### *1. Vojno delovanje i samoupravna praksa*

Socijalističko samoupravljanje, kao istorično-revolucionarna praksa, počinje u sferi rada. Zbog *ontološkog* karaktera te sfere, ono, objektivno, otvara mogućnosti revolucionarnih izmena ostalih sfera čovekovog društvenog života — politike, kulture i ukupne duhovne proizvodnje. Dakle, promene odnosa među »jednostavnim momentima procesa rada« (Marks), što je u suštini bit revolucionarnih promena sfere rada, pretpostavka su izrastanja socijalističkog samoupravljanja u *celoviti i osnovni* društveni odnos. Otuda se može reći da socijalističko samoupravljanje, kao revolucionarna praksa, iako počinje u sferi rada, svoju bit ostvaruje onoliko koliko u određenim istoričnim uslovima uspeva da zahvati *ukupnu* produkciju čovekovog društvenog života. Ili, drukčije rečeno, socijalističko samoupravljanje može biti to što po svojoj biti jeste — revolucionarna praksa i novi način čovekovog bivstvovanja — samo kao *celoviti* revolucionarni društveni odnos, koji ne »ostavlja na miru« svet bića ili čitave regije bića koja su se u starom društvu konstituisala i ponašala kao zasebne i posebne sfere života sa svojim posebnim ciljevima, posebnim unutrašnjim odnosima i posebnom logikom ponašanja.

Iz takvog shvatanja socijalističkog samoupravljanja sledi da ni sfera vojnog delovanja ne može ostati van toga odnosa i van prakse

kojom se taj odnos uspostavlja. Ona, dakle, u svojoj ukupnosti mora biti zahvaćena takvom praksom, pri čemu je objektivno moguće očekivati da će sadržaj, suština i ciljevi vojnog delovanja biti bitno drugačiji od onoga što su bili u društvu koje takva praksa radikalno prevladava.

Takvo shvatanje samoupravljanja i nužne korelacije čoveka, njegove revolucionarne prakse — samoupravljanja — i tzv. vojnog delovanja u samoupravnom društvu, Tito je izrazio jednostavnim rečima: »Nemoguće je zamisliti ostvarivanje samoupravnih prava radnog čoveka u oblasti ekonomskog, političkog, kulturnog i društvenog života uopšte bez takvih prava u oblasti odbrane... čiju koncepciju moramo stalno razvijati kao jedan od osnovnih elemenata daljeg razvoja socijalističke zajednice na samoupravnim osnovama«. <sup>1</sup>

Navedeni stav je očigledno programatskog karaktera. Kao takav on teorijsku misao stavlja pred brojna pitanja čijom problematizacijom se tek može doći do sadržaja navedenih nužnih odnosa relata o kojima Tito govori. Od mogućih takvih pitanja izdvajamo sledeća: prvo, pitanje *prirode* odnosa samoupravljanja kao revolucionarne prakse stvaranja novog društva i vojnog delovanja u njemu; drugo, pitanje *suštine* (biti) vojnog delovanja i potrebe za njim u samoupravnom društvu; treće, pitanje *oblika* koji omogućavaju samoupravnom društvu da preko njih organizuje i izrazi svoju moć kao snagu naroda — društva u celini i čoveka samog.

Već na prvi pogled i bez većeg misaonog napora postaje jasno da Titove reči, ukazujući na vezu samoupravljanja i onoga što se ovde još uslovno može nazivati vojnim delovanjem, o toj vezi govore kao o *bitnom* odnosu. S obzirom na suštinu takvog odnosa, u rečenoj vezi ne može biti govora o odnosu celine i dela već o celini samoj. <sup>2</sup> Naime, niti je socijalističko samoupravljanje celina (celoviti društveni odnos) bez samoupravnih rešenja i ostvarivanja »prava radnih ljudi« u oblasti odbrane, niti su, pre, pak, rešenja u toj oblasti revolucionarno nova bez samoupravljanja. To znači da je samoupravljanje pretpostavka rešenjima vojne problematike na bitno novi i revolucionarni način, jer ono, po Titu, »omogućava da udruženi proizvođači organizuju odbrambene snage društva kao svo-

<sup>1</sup> Tito, *Vojna djela*, knjiga IV, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1978, str. 199.

<sup>2</sup> Svaki odnos je veza dvaju ili više bića, ali svaka veza nije u bitnom smislu njihov odnos. U filozofskoj refleksiji sveopšte povezanosti sveta i konkretnih bića o bitnom odnosu (odnošenju) bića je samo onda reč kada su ona jedno na drugo upućena, i to tako da konstituišu ili delom utiču na konstituisanje njihovih sadržaja i suštini tih sadržaja,



je sopstvene«, ali, isto tako, i rešenja u sferi toga delovanja pretpostavka su samoupravljanja, jer su ona, opet po Titu, »jedan od osnovnih elemenata daljeg razvoja socijalističke zajednice na samoupravnim osnovama«.

Kada je reč o suštini vojnog delovanja i potrebi za njim u odbrani samoupravnog društva, valjalo bi uvek imati na umu bit toga delovanja kakvim se ono konstituisalo u ukupnoj dosadašnjoj istoriji (predistoriji, Marks). Najkraće, o tome bi se moglo reći: prvo, vojna sfera i iz nje izvedeno vojno delovanje stalni su pratilac klasnog društva, njegov izraz i konstitutivni element preko koga se, govoreći Hegelovim jezikom, »država građanskog društva potvrđuje kao samostalni individualitet naspram drugih država i naroda«; zatim, to je ono delovanje koje je »okrenuto prema vani«<sup>3</sup>, kao težnja za dominacijom nad drugim narodima i državama; i, napokon, kao i svako drugo delovanje u okružju političko-pravne nadgradnje građanskog društva i vojno delovanje je otuđeno i nametnuto čoveku.

Shvaćeno kao nasilje i izdanak specifično oblikovanog temelja građanskog načina proizvodnje društvenog života, vojno delovanje je inkompatibilno socijalističkom samoupravnom društvu koje »ne priznaje« nikakve oblike nasilja i dominacije, a pogotovu ne u obliku vojne sile koja bi bila okrenuta »prema van« i preko koje bi ono potvrđivalo vlastiti individualitet u odnosima sa drugim državama i narodima, inače, karakteristično za građansko društvo i njegovu »vojnu sferu«. Sledstveno tome, potreba za vojnim delovanjem, za jačanjem vojne moći, u smislu težnje za dominacijom nad drugim narodima i državama onostrana je biti socijalističkog samoupravnog društva koje revolucionarno nadilazi temelj iz koga vojno delovanje, kao zasebna sfera nastaje. To, međutim, ne znači da ne postoji potreba za vojnim delovanjem u socijalističkom samoupravnom društvu uopšte. Potreba za tim izazvana je delovanjem spoljnih činilaca koje je usmereno, ili može biti usmereno, na rušenje njegovih temelja i presecanje toka revolucionarne prakse kojom se taj temelj tek uspostavlja.<sup>4</sup> Ta potreba, dakle, nije

<sup>3</sup> Da je to okrenutost »prema vani« izraz vojnog delovanja unutar samog klasnog društva — ovde se pretpostavlja kao poznato.

<sup>4</sup> O krajnjim ciljevima koje bi eventualni agresor želeo da postigne, preduzimajući vojnu akciju protiv samoupravnog društva, u jednom značajnom dokumentu čitamo: »Agresija protiv SFRJ, pod bilo kakvim izgovorom, imala bi krajnji cilj — rušenje njenog samoupravnog socijalističkog društvenog uređenja, namećanje tuđe politike i dominacije, razjedinjavanje i porobljavanje naših naroda, ovladavanje našim prostorom i iskorišćavanje ekonomskih i drugih bogatstava«. Tito, *O opštenarodnoj odbrani*, izd. »Slovo ljubve«, Beograd 1976, str. 121.

izazvana težnjom za dominacijom nad drugim narodima i državama, već težnjom da se socijalističko samoupravno društvo suprotstavi takvim težnjama spoljnih činilaca. Na tom stanovištu stoji Tito kada kaže: »Jačanje odbrambene snage naše zemlje u današnjim uslovima, na principima organizovanja opštenarodne odbrane, nije upereno ni protiv koga ko želi mir i ko poštuje naše pravo na slobodu i samostalni ekonomski, politički i društveni razvitak. Uostalom, poznato je svakom, da naoružani narod ne može nikoga ugrožavati, već samo braniti sebe i svoj opstanak«. <sup>5</sup>

Kao odgovor na mogući vojni izazov spolja vojno delovanje u odbrani socijalističkog samoupravnog društva predstavlja po svojoj biti oružano *protivnasilje i protivdominaciju*, a potreba za njim ostaje sve dotle dok nasilje i dominacija budu prisutni u odnosima među narodima i državama. Pri tome je reč o izmenjenoj biti samog vojnog delovanja. Naime, za razliku od vojnog delovanja u građanskom društvu, čije smo neke karakteristike naveli, vojno delovanje u odbrani socijalističkog samoupravnog društva je: prvo, *odgovor* na nasilje kojem bi socijalističko samoupravno društvo bilo izloženo u aktu agresije »pod bilo kojim izgovorom«; drugo, ono je okrenuto *odbrani* — *zaštiti* vlastitog opstanka kao slobodno izabranog puta razvoja društva i čoveka; i, treće, ono je kao delovanje — *stvaranje* u kojem se čovek potvrđuje kao *ljudsko* stvaralačko biće.

Pitanje koje ne može da ostane van nas moglo bi ovde, da glasi: kako je moguće da se čovek potvrđuje u vojnom delovanju koje po svojoj biti nije imanentno biti društva koje on svojim delovanjem stvara.

Potvrđan odgovor na ovo pitanje mogućan je samo pod uslovom spoznaje da je vojno delovanje elemenat ukupne revolucionarne prakse kojom se samoupravno društvo stvara. Zbog toga bi valjalo primetiti da vojno delovanje, kao otuđeno i kao delovanje u kojem je čovek *poricao* svoju ljudsku bit u svim oblicima klasnog ili kvaziklasnog društva, ta svoja bitna određenja gubi u onoj meri u kojoj se revolucionarnom praksom prevladava temelj iz koga ono kao takvo nastaje. Ili, drugačije rečeno, sa promenama temelja društva (sfere rada) čije je to delovanje, menja se bit vojnog delovanja, pa ciljevi koje ono još ima u socijalističkom samoupravnom društvu postaju drugačiji od ciljeva koje je ono imalo u društvu koje samoupravna revolucionarna praksa nadilazi i svode

---

<sup>5</sup> Isto, str. 18.



se na odbranu vrednosti koje su po, svojoj suštini, ljudske, a ne otuđene i čoveku nametnute, a za koje bi on trebalo da se vojnim angažovanjem žrtvuje. Na taj način vojno delovanje u odbrani samoupravnog socijalističkog društva postaje *ljudsko* delovanje — stvaranje i kao takvo deo revolucionarne prakse u kojoj se čovek potvrđuje kao slobodno ljudsko biće, jer odbranom tih vrednosti omogućuje se baš to njihovo nesmetano ljudsko ostvarenje. Shodno tome, odgovor koji bi se mogao dati na postavljeno pitanje glasio bi: čovek — samoupravljač, delujući u odbrani socijalističkog samoupravljanja, potvrđuje svoju ljudsku bit kao stvaralačko biće zbog toga što angažujući se, pored ostalog i na »vojni način«, on tim delovanjem, u suštini, brani temelj svog ljudskog opstanka iz koga, dakle, izvire i sama ta bit. Pretpostavka tome jeste uvek svest kao znanje da socijalističko samoupravljanje odista jeste *biljski* temelj iz koga izvire sve ljudsko koje se revolucionarnom praksom uspostavlja, pa i delovanje u odbrani društva.<sup>6</sup>

Rečeno o potrebi i biti vojnog delovanja u samoupravnom društvu omogućuje zaključak: rešenja ukupne »vojne problematike« u samoupravnom društvu se svode na razvijanje i usavršavanje zamisli *odbrane* društva, a ne radi vojne problematike po sebi, kako bi se preko nje iskazivala vojna moć i premoć samoupravnog društva nad drugim narodima i državama u odnosima sa njima.

Titov stav da »naoružani narod ne može nikoga ugrožavati, već samo braniti sebe i svoj opstanak«, dovodi u neposrednu vezu »naoružani narod« i vojno delovanje u socijalističkom samoupravnom društvu, kao delovanje u odbrani toga društva. Tito polazi od činjenice koja se »po prirodi stvari« razume da socijalističko samoupravno društvo, rešavajući probleme svoje odbrane, polazi od objektivne mogućnosti da naoruža narod i tako sudbinu njegovog opstanka veže za volju i aktivnost čitavog naroda, a ne za aktivnost jedne posebne sfere u okružju svoje političko-pravne nadgradnje.<sup>7</sup> Tu mogućnost, Tito iskazuje i na sledeći način: »Samo-

<sup>6</sup> S obzirom na značaj kategorije svesti, potrebno je naglasiti da »biti svestan« nečega i »znati to nešto« nije jedno isto. Tu razliku svesti Hegel je video kao nešto bitno: »Svijest koja se izdigla nad osjetilnosti hoće da predmet uzme u njegovoj istini, ne kao prosto neposredan, nego kao... u sebe reflektiran i općenit... takav identitet svijesti s predmetom nije više apstraktni identitet izvjesnosti, nego određen, neko znanje«. (Hegel, *Enciklopedija filozofskih znanosti*, izd. »V. Masleša«, Sarajevo 1965, str. 358).

<sup>7</sup> »Prenoseći odgovornost za odbranu na cijelo društvo, a ne samo na neke specijalizovane organizacije i organe, mi smo umnogostručili njenu snagu, i u isto vrijeme učinili značajan korak ka realizaciji ideje o naoružanom narodu«. (Tito, *O opštenarodnoj odbrani*, cit. izd., str. 32).

upravni socijalistički društveni sistem omogućuje da udruženi proizvođači i građani organizuju odbrambene snage društva kao svoje sopstvene snage. To je, drugim rečima, podruštvljavanje odbrambenih poslova, angažovanje cjelokupnih odbrambenih snaga i potencijala društva, u čemu vidimo najsigurniju garanciju za obezbjeđenje nezavisnosti i integriteta naše socijalističke zajednice«. <sup>8</sup>

Smisao Titovog stava je jasan: socijalističko samoupravljanje kao sistem, kao društveni odnos i kao revolucionarna praksa kojom se taj sistem i društveni odnos uspostavljaju, u stanju je da demonopolizuje vojnu sferu misli i prakse, prevlada njenu tradicionalnu posebnost i otuđenost od društva, čoveka i njihovih potreba i tako ostvari podruštvljavanje »vojnih poslova« ostvarivanjem ideje klasika marksizma o naoružanom narodu, kao novog *tipa* oružanog organizovanja, koji postaje stalni elemenat strukture novoga društva, naravno dok postoji potreba za oružanim protivnasiljem i protivdominacijom.

Međutim, iako Tito ukazuje na odnos samoupravljanja i rešavanja problema vojnog organizovanja i delovanja u odbrani socijalističkog samoupravnog društva kao na *bitni* odnos, njegova misao ostavlja samoupravnoj praksi da odgovori na veliki broj pitanja koja se tiču ostvarivanja sadržaja tog bitnog odnosa i biti tako shvaćenog vojnog angažovanja čoveka i društva. Posmatrana tako, Titova misao o odbrani socijalističkog samoupravnog društva, pre bi se moglo reći da predstavlja jedan »vojni program« koji treba realizovati praksom samoupravljanja, nego što je »sistem« gotovih rešenja, što korespondira njegovom shvatanju samog novog društva, kao čitav »jedan program ostvarivanja socijalističkih odnosa«. <sup>9</sup> Drugačije rečeno, pitanja, na primer: koliko *konkretna* samoupravna praksa predstavlja stvarni medij ostvarivanja ideje naoružanog naroda, koji kao novi tip vojnog organizovanja treba kvantitativno i kvalitativno da nadilazi klasične tipove i oblike takvog organizovanja; zatim, odakle izvire moć naoružanog naroda u odbrani socijalističkog samoupravnog društva; te, napokon, i pitanje, gde je u svemu tome »mesto« i kakva je uloga čoveka — nisu samo teorijska već pre svega *praktična* pitanja. Njihova problematizacija u neraskidivoj vezi sa samoupravnom praksom ne samo da je relevantna za razumevanje biti i ukupne dijalektike i moći odbrane socijalističkog samoupravnog društva, već predstavlja i stva-

<sup>8</sup> Tito, *Vojna djela*, knj. IV, cit. izd., str. 193.

<sup>9</sup> Tito, *Poruke revolucije*, izd. BIGZ, Beograd 1973, str. 110.



ralački doprinos daljem obogaćivanju Titove epohalne misli o novom društvu i problemima njegove odbrane.<sup>10</sup>

## 2. Naoružani narod, „vojska“ i samoupravna praksa

U obimnoj literaturi o naoružanom narodu, a posebno o tome kako su klasici marksizma shvatili taj fenomen, naoružani narod je prihvaćen i shvaćen kao novi tip organizovanja vojne moći socijalističkog društva nasuprot vojnoj sferi koja u građanskom društvu, kao integralni i immanentni elemenat državnog aparata i glavni oružani instrument političke moći države klasne istorije, predstavlja posebnu, od društva i čoveka osamostaljenu sferu života i delovanja.

Reći da je naoružani narod kao tip oružanog organizovanja društva za vojno delovanje antipod vojnoj sferi kao državnoj ne znači i automatski otkriti sadržaj te antipodnosti. Međutim, na putu otkrivanja toga sadržaja i bitne razlike između ova dva tipa vojnog organizovanja stoje neke poteškoće, rekli bismo, pretežno teorijskog karaktera. Među njima i jedno metodološko stanovište koje, pogrešno stavljajući u istu ravan razmatranja, naoružani narod kao tip vojnog organizovanja i »stajaću vojsku« kao oblik preko koga vojna sfera kao državna ispoljava svoju moć, *zatamljuje* bit te razlike.

Navedeno metodološko stanovište polazi, naime, od nekih »očevidnih činjenica«, ali, dodajmo mi, i ostaje na njima. Njemu, na površini, izgleda kao da je osnovna razlika između naoružanog naroda i vojne sfere klasnog društva, odnosno, njegove stajaće vojske u stepenu kvantitativnog obuhvatanja društva vojnom organizacijom. Državna stajaća vojska, kao oficijelni izraz i oblik moći vojne sfere je, po tom kriteriju, relativno zatvorena, manja grupa ljudi specijalizovana za vođenje rata, koja je kao elemenat i sredstvo države pod njenom kontrolom. Prema tom shvatanju, naoružani narod bi, pak, predstavljao veći stepen područstvljenosti vojne organizacije zbog svoje *masovnosti* van kontrole države i nasuprot

---

<sup>10</sup> U horizontu pozitivističkog mišljenja koje o Titovim stavovima misli kao o »gotovim rešenjima«, takva pitanja se ne mogu pojaviti. Takav pristup i Titovoj misli i problemima odbrane o kojima Tito misli, rezultira u apsolutizaciji »činjeničkog stanja«, i kao što njega želi da institucionalno pravno uredi tako isto nastoji i opštenarodnu odbranu da pretvori (samo) u zatvoreni sistem koji »treba« da funkcioniše na samoupravni način nezavisno od konkretne samoupravne prakse koja u biti omogućuje samo to funkcionisanje.

njoj. Međutim, kriterij masovnosti, iako ga je sam Engels uzimao veoma ozbiljno,<sup>11</sup> teško da govori o bitnoj razlici dva tipa vojnog organizovanja. Između ostalog i zbog toga što su moderne stajaće vojske *masovne* vojske i što svako društvo, pa i građansko, u ratu po pravilu naoružava velik deo naroda, a da time u biti ipak ne ostvaruje ideju naoružanog naroda u njegovom bitnom određenju. Vojske su, opšte je mišljenje danas, postale masovne i u tom smislu narodne, ali je narod u odnosu na njih ostao masa sa kojom se sve slobodnije manipuliše.<sup>12</sup>

Veća ili manja podrška naroda postojećoj vojnoj organizaciji jednog društva, isto tako, ne može biti značajni pokazatelj ostvarivanja ideje naoružanog naroda i prevladanosti vojne sfere, jer savremeni vojni sistemi, kao izraz moći upravo te sfere, mogu takvu podršku sebi da obezbede do izvesne mere, između ostalog, ako je potrebno i golom prinudom, a pre svega, što je danas posebno prisutno, različitim oblicima političke i ideološke indoktrinacije i različnim pritiscima na mase — ideologizacijom koja je samo jedan oblik opšte manipulacije narodom.<sup>13</sup>

Posebna teškoća otkrivanja bitne razlike između vojne sfere i naoružanog naroda ispoljava se u činjenici koja karakteriše oružanu silu u modernom svetu. Reč je o tome da oružana sila danas, kao masovna stajaća vojska (vojske), ne može objektivno zbog svoje masovnosti i dalje da ostane parcijalna, u sebe zatvorena i od društva odvojena; ona se mora na neki način »poistovetiti« sa društvom od koga se odvojila i osamostalila. Međutim, taj proces poistovećivanja u savremenom svetu ide u dva pravca, a razumevanje njihovih sadržaja odlučujuće je za razumevanje pomenute bitne razlike. Prvi pravac, karakterističan za moderna klasna i kvaziklasna društva, predstavlja (prividno) podruštvljavanje oruža-

---

<sup>11</sup> Uporedi: Engels, Vojna dela, knj. I, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1953, str. 466—469.

<sup>12</sup> Ogromni moderni vojni sistemi pretpostavljaju masovne stajaće vojske koje obuhvataju celo stanovništvo, ne samo kao aktuelne i potencijalne vojnike — borce nego i kao civile, jer se tradicionalna granica između civilnog i vojnog danas sve više gubi.

<sup>13</sup> Za razliku od »prošlih vremena«, kada su vojske »držane dalje« od politike i ideologije i kada su »upotrebljavane« kao njihovo »neutralno sredstvo«, moderne masovne vojske su politizirane do svoje biti, a njihova unutrašnja kohezija i funkcionisanje rezultat su kontinuirane ideološke indoktrinacije i sistematske politizacije koje zahvataju i celo stanovništvo kako bi joj obezbedilo potrebnu podršku. Pogrešno bi bilo, međutim, sve ovo vezati isključivo za stajaće vojske modernog građanskog društva, jer takva indoktrinacija i ideologizacija postaju nužne i u socijalističkim zemljama ukoliko u njima revolucionarna praksa zastane ili skrene svoj tok od očekivanog toka ostvarivanja *biti* socijalističke revolucije.



ne sile u smislu njene potpune društvene totalizacije, pri čemu ona društvo pretvara u svoje sredstvo, što je još Engels kao tendenciju uočio u svom vremenu; a drugi — neposredno podruštvljavanje oružane sile koje bi dovelo i dovodi do njenog konačnog pretvaranja od sredstva države i vladajuće klase u instrument celoga društva i naroda.

Otuda, stvarne, suštinske razlike između vojne sfere i njenih oblika (na primer, stajaće vojske) sa jedne strane, i naoružanog naroda, sa druge strane, ne treba tražiti u naznačenim »očevidnim činjenicama«, jer bi se time moglo doći do iskrivljene predstave o vojnoj sferi i do *diskvalifikacije* naoružanog naroda u smislu koji im klasici marksizma daju, nego u jednom od osnovnih pitanja — u pitanju odnosa društva i oružane sile.

Promišljanjem toga pitanja postaje *razvidno* da se bit tražene razlike nađe iz bitne razlike sadržaja temeljnih društvenih odnosa u kojima društvo i čovek proizvode svoj život. I dok je vojna sfera delovanja kao posebna društvena sfera ono što jeste — od društva i čoveka otuđena vojna moć i oružana sila na temelju građanskog — klasnog ili kvaziklasnog — etatističkog procesa proizvodnje života — naoružani narod predstavlja onaj tip organizovanja vojne moći i sile društva čija društvena sadržina tendira ka poklapanju oružane samoorganizacije naroda i njenih sredstava sa organizacijom proizvodnog rada i autohtonim formiranjem i ispoljavanjem vlastite volje naroda u oružanoj akciji.

Tako shvaćen naoružani narod svoju bit može da ostvari i da ispolji sopstvenu snagu samo u uslovima bitno novih društvenih odnosa kojima krči put socijalistička samoupravna revolucionarna praksa, jer, kako rekosmo, ona svojim radikalnim obrtom temelja društva (sfere rada) stvara objektivne uslove prevladavanja svih oblika otuđenosti društva — čoveka i pojedinih sfera života, uključujući i vojnu kao elemenat jedne, takođe otuđene, državne i političke sfere. Otuda je i proizašao Titov stav da se ideja naoružanog naroda *može* ostvariti, jer je vrlo dobro znao da samo slobodan čovek u proizvodnji vlastitog života može svoj proizvodni rad neposredno i slobodno da »poveže« sa svojim delovanjem izvan rada; i da samo slobodni proizvođač može autonomno, dakle, bez veštačkog izazivanja »spolja«, da formira i ispolji vlastitu volju, između ostalog, i u oružanoj organizaciji i akciji izazvanim ugroženošću njegovih fundamentalnih interesa, odnosno u odbrani sopstvene slobode i načina života.

Iz tako sagledane bitne razlike između vojne sfere i naoružanog naroda postaje irelevantno pitanje konkretnih njihovih oblika.

Naime, da li će to biti »stajaća vojska«, »narodna milicija«, »nacionalna garda« ili što drugo zavisi uvek od konkretne i neponovljive istorijske situacije, dok kao bitno pitanje ostaje uvek: da li se preko tih oblika ispoljava moć otuđene vlasti jedne klase ili društvenog sloja, ili moć samoorganizovanog naroda i društva u celini.

Socijalističko samoupravno društvo u nastajanju zadržava, na primer, »operativnu vojsku«, različite jedinice teritorijalne odbrane i zaštite u strukturi svojih oružanih snaga, iako su ti oblici, objektivno, bili poznati, a i sada su poznati i drugačijim načinima proizvodnje života. No, to ne smeta, takođe objektivnoj činjenici da samoupravno društvo svoju moć temelji na moći samoorganizovanog naroda, a ne na osamostaljenoj državnoj vlasti i moći njene vojne sfere, jer takva vojska i drugi delovi njegovih oružanih snaga izrastaju iz bitno drugačijeg temelja, koji po sadržaju odnosa pretpostavki proizvodnje života (ljudi — rad — uslovi rada, Marks) revolucionarno prevladava temelj građanskog društva, etatizma i svakog društva kvazigrađanskog načina proizvodnje. Time su, u suštini, određeni položaj i funkcija takvih oružanih snaga u društvu koje se revolucionarnom praksom stvara. One su stvorene i održavaju se isključivo kao sredstvo protiv nasilja u odbrani njenih tekovina — samoupravljanja i ljudskih vrednosti — pri čemu sve više postaju elemenat strukture novoga društva u celini i »stvar« celoga naroda, a ne samo njegove političko-pravne nadgradnje i njene posebne sfere.

### *3. Izbori moći naoružanog naroda u odbrani socijalističkog samoupravnog društva*

Kao više ili manje spontani pokret masa, naoružani narod je prisutan u svim istorijskim razdobljima. Kao pokret robova do-  
vodio je do slabljenja i rušenja moćnih imperija; kao pokret naroda predvođen mladom buržoazijom slomio je vekovima stabilni feudalizam i njegove apsolutne monarhije; kao pokret ugnjetenih nacija i naroda izvojevao je nacionalna oslobođenja, i, najzad, kao pokret ugnjetenih masa, predvođen radničkom klasom, otvorio je novu etapu razvitka ljudskog društva i čoveka. Naoružani narod je, dakle, kroz dugi vremenski period na istorijsku pozornicu istupao sa različitim ciljevima, kojima je uprkos toj različitosti bilo zajedničko, uglavnom, dobrovoljno, a ne iznuđeno učešće naroda



u oružanim formacijama i akcijama kroz koje je on neposredno izražavao svoju volju.

Posmatrajući te pokrete kroz istoriju, ukupna njihova aktivnost mogla bi se vezati za ostvarivanje tri grupe ciljeva: prvo, ciljevi nacionalnog oslobođenja; zatim, ciljevi klasnog oslobođenja (ili kombinacija prvih i drugih); i, na kraju, ostvarivanje istorijski novih ciljeva — ciljeva odbrane socijalističkog samoupravnog društva.

U akcijama ostvarivanja svih tih istorijskih ili aktuelnih ciljeva naoružani narod se pojavljivao i pojavljuje u različitim vidovima i oblicima. Svaka konkretna istorijska situacija u kojoj je delovao bila je samosvojna i donosila sobom i svoje originalne oblike koji se nisu mogli uvek unapred predvideti, a još manje propisati.<sup>14</sup> Pri svemu tome nužno je podvući: u svim tim oblicima naoružani narod je ispoljavao ogromnu moć.

U ostvarivanju ciljeva klasnog i nacionalnog oslobođenja naoružani narod je takvu svoju moć potvrdio. Ona je istorijska činjenica, kao što su revolucije i nacionalnooslobodilački ratovi istorijske činjenice. Međutim, u ostvarivanju ciljeva odbrane samoupravnog društva, ta moć je pretpostavljena, ona je u elementu »treba da bude«, a potvrdila bi se u trenutku eventualne agresije na takvo društvo. Jer, sa izuzetkom Pariske komune, naoružani narod nije imao »istorijsku šansu« da se potvrdi u odbrani neposredno svog interesa. Ali, iskustva Pariske komune, delom zbog toga što je kratko trajala, a i zbog toga što nije ni uspela da radikalno promeni temeljne odnose proizvodnje u skladu sa svojim interesima, ipak nisu takva da bi se automatski mogla preneti na situaciju socijalističkog samoupravnog društva. To nameće potrebu da se potraže odgovori na pitanje: odakle izvire uopšte moć naoružanog naroda, posebno ona pretpostavljena, kada se on angažuje (ili kada bi se angažovao) u odbrani socijalističkog samoupravnog društva.

Odgovori koji se nude svojom očiglednošću ne mogu nas ni ovde zadovoljiti. Tako, moglo bi se tvrditi da ta moć izvire iz masovnosti naoružanog naroda. Međutim, teško da je moć naoružanog naroda kao oružane sile (samo) u njegovoj masovnosti, jer

---

<sup>14</sup> Kao što je poznato, klasici marksizma, uključujući i Lenjina, preferirali su »milicijski sistem«, kao oblik »narodne vojske«, ali u praksi pokreta masa ništa manje značajnu ulogu nisu imali i drugi oblici: manje udarne grupe, razni oblici seoske ili gradske gerile, »nacionalne garde«, pa sve do »operativne narodne vojske« koje su izrastale iz revolucije i oslobodilačkih ratova, kakav je bio slučaj, na primer, i u jugoslovenskoj socijalističkoj revoluciji.

i državna vojna sfera, kako smo videli, može da stvori i stvarala je masovne oružane formacije. Onda, organizovanost? Bespredmetno je, međutim, govoriti o nečemu što bi bilo organizovanije od stajućih vojski koje stvara država i njena vojna sfera kao svoje sredstvo. I, na kraju, možda je to upotreba oružja i tehnike? No, teško je tako nešto prihvatiti, jer upotreba oružja i tehnike »prava je specijalnost« baš vojne sfere i njene vojske koju država nastoji da opremi najsavremenijim sredstvima, naravno, u skladu sa svojim opštim mogućnostima.

Bez sumnje, nećemo pogrešiti ako pored masovnosti, organizovanosti i upotrebe oružja kao *osnovni* izbor moći naoružanog naroda kao vojne sile uzmemo njega samog, odnosno čoveka, njegovu *volju i rešenost* da se angažuje u vojnoj akciji, uz maksimalno mogući stepen organizovanosti, obučenosti i naoružanosti. Rečenim ostajemo na tragu Titove misli koji, poučen istorijom, kaže: »Ako jedan narod želi da bude nezavisan, ako je to njegova duboka želja i volja, ako je spreman da za to svoje pravo žrtvuje i živote — niko ga u tome ne može spriječiti«. <sup>15</sup>

»Spremnost« i »volja« za akcijom u biti su reakcija čoveka na svet postojećih ili poželjenih bića sa kojima čovek živi ili bi želeo da živi. U njihovim temeljima kao takvim reakcijama stoji nešto — motivi, ciljevi, vrednosti, ideali i slično — što ih omogućava i određuje da budu to što jesu. I tu dolazimo do tačke kada postaje moguće, a i nužno, da se napravi razlika između izvora moći naoružanog naroda kada se on angažuje u ostvarivanju ciljeva klasnog i nacionalnog oslobođenja (u revolucijama i nacionalnooslobodilačkim ratovima), sa jedne strane, i naoružanog naroda u odbrani socijalističkog samoupravnog društva, sa druge strane.

Karakteristično za naoružani narod i njegovu moć u oružanim revolucijama (klasno oslobođenje) i nacionalnooslobodilačkim ratovima jeste da, iako njegova rešenost i volja za oružanim delovanjem predstavljaju neposrednu reakciju čoveka (naroda) na postojeće stanje — klasnu ili nacionalnu ugnjetenost — stalni izvor njegove moći u tom delovanju nije postojeće, već nešto što je s one strane postojećeg — budućnost. Spoznata budućnost osvetljava i omogućuje spoznaju postojećeg kao neljudskog i pokreće narod na akciju. Jednostavnije, samo na osnovu spoznaje budućnosti ili, što je isto, svesti o budućem kao od klasnog i nacionalnog ugnjetavanja oslobođenog načina života, može da izrasta moć naoružanog naroda koja je u stanju da sruši, ukine ili prevlada postojeće

<sup>15</sup> Tito, *O opštenarodnoj odbrani*, str. 80.



i na taj način stvori temelje budućeg. Ciljevi i vrednosti koji se žele postići angažovanjem celog naroda nisu, dakle, u aktuelnom, već u onome što tek borbom treba osvojiti, pa zato borbu treba prihvatiti kao jedinu *ljudsku* alternativu.<sup>16</sup>

U razlici prema ovome, moć naoružanog naroda u odbrani socijalističkog samoupravnog društva od eventualne agresije sve više bi izvirala i izvire iz *postojećeg*. Postojeće je ovde »budućnost koja je počela«, kao proces i praksa uspostavljanja i u granicama istoričnih mogućnosti već uspostavljenog novog, samoupravnog načina proizvodnje života društva i čoveka. Koliko su takav proces i praksa i ono što se njome uspostavlja zaista izvor moći naroda i društva u njegovoj odbrani nije, međutim, vezano za njihovo ime, a još manje za eventualnu njihovu deklarativnu revolucionarnost. Pitanje koliko je postojeće izvor moći naoružanog naroda i rešenosti čoveka da ga brani u bitnoj je vezi sa *sadržajem* toga procesa i te prakse — naime sa pitanjem koliko sve to predstavlja objektivno slobodni način čovekovog društvenog opstanka već na putu stvaranje »čovečne ljudske zajednice« (Marks). Tu neposrednu vezu sadržaja socijalističke samoupravne prakse i spremnosti i rešenosti naroda i čoveka da brani socijalističko samoupravno društvo u nastajanju Tito vidi na sledeći način: »Ukoliko se brže i svestranije bude razvijalo socijalističko samoupravno društvo, utoliko ćemo brže i potpunije realizovati ideju o naoružanom narodu«. <sup>17</sup>

No, postojeće kao dostignuti nivo razvoja samoupravljanja i novi način proizvodnje života nije samo rezultat aktuelne revolucionarne prakse. U svojoj ukupnosti ono predstavlja, isto tako, tekovinu — rezultat i minule prakse — borbe naroda u oružanom delu revolucije i oslobodilačkom ratu. Tek uzeto tako, dakle, kao rezultat prošlog i aktuelnog, samoupravljanje kao (to) postojeće može biti izvor moći naroda koji ga brani. Ili, jednostavnije, samo onda ako samoupravna praksa korespondira ciljevima i vrednostima koje su pokretale narod u minuloj borbi; ako ona predstavlja njihovo ostvarenje, bolje reći, njihovo ostvarivanje, samoupravljanje kao dostignuti nivo te prakse može biti *zbiljski* izvor moći naoružanog naroda u odbrani takvog društva u slučaju agresije.

---

<sup>16</sup> Ta misao je implicite sadržana u Titovom stavu kada, govoreći o angažovanju boraca i naroda u celini u oslobodilačkom ratu i revoluciji, kaže: »...snaga i svijest naših boraca i naroda proizilazili su iz pravednih ciljeva i jasne *perspektive* revolucije, jer su svi naši borci i narod čvrsto verovali u te ciljeve i rukovođeni njima jedinstveno išli u tu borbu sa dubokom težnjom da se oslobodi onoga što je bilo...« Tito, isto, str. 74. i 79.

<sup>17</sup> Tito, isto, str. 57.

Ukoliko ono to nije, već predstavlja izneveravanje tih ciljeva i vrednosti (kao ono »buduće« što je pokretalo narod u revoluciji), »postojeće« ne može biti izvor moći naroda u odbrani, pa bi manipulacija »vojnom sferom« i čovekovim delovanjem i ovde bila neophodna, ali, dodajmo, tada ne bi ni bilo reči o samoupravnom društvu.

Dakle, u sadržaju bitnih veza prošlog, onoga što je sada, i budućeg leži snaga i moć naoružanog naroda u odbrani socijalističkog samoupravnog društva. Štaviše, u tome leži bit i kontinuitet sadržaja biti koncepcije odbrane socijalističkog samoupravnog društva, a ne u organizacijskim oblicima i načinima oružanog otpora naroda koji će biti uslovljeni konkretnom istorijskom situacijom i zahtevima vođenja rata u takvoj situaciji koja je, kao i svaka istorijska situacija, neponovljiva i, kako rekosmo, samosvojna.

Dovođenjem u vezu spremnosti i rešenosti naroda da brani socijalističko samoupravljanje i sadržaj prakse kojom se ono razvija, moguće je razumeti i mesto i ulogu čoveka u takvom delovanju. Naime, samo na osnovu spoznaje sadržaja tih veza, kao bitnog odnošenja, mogla je da nastane misao o čoveku kao »odlučujućem činiocu« njegove odbrane. »Naša doktrina«, piše u jednom značajnom dokumentu, »ima u vidu sve faktore rata, i to u međusobnoj zavisnosti i odnosima, ali u njihov centar stavlja ljudski faktor — čoveka, koji je svestan ciljeva borbe i mogućnosti da ih ostvari i u tome je njena osnovna životna snaga«. <sup>18</sup> »Zato«, dodaje Tito, sa svoje strane, »uvijek morate imati u vidu da je u našoj koncepciji opštenarodne odbrane, u našoj strategiji i taktici — čovjek, politički svjestan, moralno čvrst i borbeno osposobljen — osnovni i odlučujući faktor oružane borbe i otpora... zbog toga, briga o čovjeku... i svestranom razvijanju njegovih stvaralačkih sposobnosti, mora biti stalno prisutna«. <sup>19</sup>

Stojeći na pozicijama Marksovog shvatanja čoveka i njegovog delovanja, mora nam biti jasno da poželjne osobine i kvalifikativi, kao što su politička svest, svest o ciljevima borbe, moralna čvrstina i dr., o čemu govori Tito, a na koje »računa« koncepcija odbrane takvog društva, nisu apstraktne kategorije. Njih ne emanira niti još postojeća država u samoupravnom društvu, niti bilo koja »subjektivna snaga« po sebi. Sve one izviru iz objektivnog položaja čoveka, jer i čovek nije ništa drugo do »ukupnost društvenih odnosa« (Marks), koji određuju taj položaj i u kojima on pro-

<sup>18</sup> Iz *Smernica za odbranu SFRJ od agresije* (1972. god.) u knjizi: Tito: isto, str. 122.

<sup>19</sup> Tito, isto, str. 38.



izvodi svoj život, dakle, sebe samog. Zato Tito, upravo sa tih pozicija, zaključuje: »Ukoliko brže budemo razvijali proizvodne snage našeg društva na temelju samoupravljanja i rješavali pitanja standarda i socijalne sigurnosti naših radnih ljudi, utoliko će biti veća i njihova spremnost i sposobnost za odbranu zemlje«. <sup>20</sup> Ako bismo pokušali da ovaj Titov iskaz o toj korelativnoj vezi podrobnije elaboriramo, mogli bismo reći da onoliko koliko čovek svoj standard i standard društva, zatim svoju socijalnu sigurnost i život uopšte bude doživljavao kao svoj slobodni *ljudski* opstanak i način života koji je omogućen samoupravljanjem kao temeljom iz kojeg to sve izrasta, toliko će on i samo samoupravljanje, dakle, i društvo koje razvija samoupravljanje, doživljavati kao onu vrednost za koju se u odbrani treba angažovati. U tim uslovima potrebu za delovanjem u odbrani društva čovek ne doživljava »kao nešto što mu je nametnuto odozgo, već kao svoju stvar« (Tito), koju čovek *zna* kao svoju, pa svako delovanje koje bi bilo upereno ka ometanju ili uništenju samoupravljanja on doživljava kao delovanje protiv vlastitog temelja života — svog slobodnog (ljudskog) opstanka. A takva svest o samoupravljanju kao *znanje* potrebe za njegovom odbranom oslobađa takvu odbrambenu, revolucionarnu i oslobodilačku energiju čoveka — naroda koja, samom svojom biti multipicirana i izražena odgovarajućom strategijom, taktikom i odgovarajućim naoružanjem i organizacionim oblicima, čini osnovu — izvor izuzetne borbene moći i efikasnosti naroda u odbrani socijalističkog samoupravnog društva.

#### 4. *Odbrana samoupravljanja — egzistencijalna potreba i moralna obaveza čoveka — revolucionara*

Izmenjeni odnos čoveka — samoupravljača — revolucionara prema vojnom delovanju u socijalističkom samoupravnom društvu i prihvatanje toga delovanja kao (nužnog) elementa i sastavnog dela ukupne revolucionarne prakse u istoričnim uslovima u kojima je i čovek i njegova praksa, vodi situaciji u kojoj se prevladava potreba klasnog i svakog drugog posredovanja vojnog delovanja. Brojna društvena bića koja, u klasnom društvu ili u njegovim kvaziklasnim oblicima — etatizmu, na primer, pored ostalog, imaju i ulogu da ovo delovanje u uslovima postojanja zasebne vojne sfe-

<sup>20</sup> Tito, *isto*, str. 32.

re organizuju, vode i usmeravaju, sa promenom biti toga delovanja i čovekovog odnosa prema njemu, postepeno gube takvu ulogu. Jer, napredovanje svesti — znanja o samoupravljanju — što je samo druga strana revolucionarne prakse kojom se ono uspostavlja — kao društvenom odnosu i praksi koja omogućava afirmaciju ljudskih vrednosti i ljudske biti, otvara mogućnosti da se potreba za delovanjem u odbrani društva i mesto čoveka u tom delovanju otkriju i dožive od čoveka kao neposredno njegova potreba. U takvim uslovima ona sve više postaje neposredni izliv njegovog materijalnog bitka i ukupnog života i nisu potrebna nikakva sredstva koja bi mu tu potrebu tek trebalo da predoče kao njegovu, bilo nasiljem ili različitim oblicima manipulacije i ideologiziranjem njegove svesti, kako bi on u tom delovanju ispoljio bar minimum svesti i »moralne čvrstine«. Na taj način »politička svest«, »svest o pravednim ciljevima borbe«, »moralna čvrstina« i druge urednosti i svojstva koja Tito smatra poželjnim i nužnim u delovanju naroda i čoveka pojedinca u odbrani društva, zbog svoje neposredne veze sa samim životom čoveka, skidaju sa sebe plašt hipostaziranih pojmova koji »pridolaze« čoveku iz sfera koje su iznad njega i postaju svesni život ili, kako bi to Marks rekao, njegov »svesni bitak«.

Otkrivanjem i doživljavanjem potrebe za vojnim delovanjem u odbrani socijalističkog samoupravnog društva kao *svoje* potrebe na temelju znanja samoupravljanja, kao temelja koji omogućava njegov svestrani ljudski razvitak, čovek pitanje odbrane socijalističkog samoupravnog društva diže na rang pitanja vlastite egzistencije. Egzistencijalnost toga pitanja ogleda se u činjenici koja čoveku — samoupravljaču postaje sasvim razvidna. Naime, eventualno nezadovoljavanje te potrebe vodi uništenju temelja na kome on zasniva i ostvaruje svoju ljudsku bit i slobodni ljudski opstanak, dakle stvorilo bi uslove da nasilje koje se preduzima protivu samoupravljanja postigne svoj radikalni cilj.

Sa druge strane, nestajanje potrebe za elementima posredništva između potrebe za vojnim delovanjem i spremnosti čoveka da, pored ostalog, i na vojni način deluje u pravcu ostvarivanja revolucionarne prakse time što joj omogućava nesmetani tok, ne znači samo čovekovo oslobađanje od sveta raznovrsnih otuđenih društvenih bića koja bi mu to delovanje posredovala. Ono stvara i bitno novu situaciju u koju se čovek tim oslobađanjem smešta. Suština te situacije jeste u tome što *odluka* o potrebi za takvim delovanjem i konkretnim oblicima toga delovanja sada mora pasti u okružje njegovog *slobodnog* odlučivanja, dakle, to postaje autonomni akt čovekove volje, a ne heteronomni čin — odlučivanja van njega



ili u njegovo ime. Dakako, i ovde je pretpostavka napredovanja revolucionarne prakse ka ostvarenju biti socijalističke revolucije koju čovek mora da zna kao praksu ostvarivanja slobodnog ljudskog društva. U protivnom, potreba za bićima koja posreduju to delovanje — država, »čast otadžbine«, »svetlost oružja«, »veliki ciljevi« i različiti oblici manipulacije i ideologizacije u kojima se često »priziva« prošlost kao »svetla tradicija« — iako ima malo veze sa sadašnjošću — moraju biti »pokrenuta« kako bi se čovek angažovao u odbrani društva. No, tada, kako već rekosmo, i ne bi bilo reči o odbrani socijalističkog samoupravnog društva, jer ono ne bi ni bilo samoupravno.

Autonomnost odluke čoveka o vojnom delovanju u području odbrane socijalističkog samoupravnog društva ukazuje na činjenicu da potreba za odbranom nije samo pitanje egzistencije — opstanka za čoveka — samoupravljača — to je i pitanje *morala* koji se u uslovima prakse socijalističkog samoupravljanja i pomoću nje stvara u tom društvu, a koji govori o novom odnosu i sadržaju odnosa čoveka prema zajednici, drugim ljudima i samom sebi. Ostvarivanjem biti socijalističkog samoupravljanja kao revolucionarne prakse na putu ka novome društvu stvaraju se uslovi da čovek prvi put u istoriji razvitka ljudskog društva i vlastitog ljudskog razvitka izgradi zajednicu u kojoj će živeti i koga neće doživljavati kao apstraktum i nešto što mu je strano; druge ljude kao bića — individue koje špekulišu njegovim potrebama, stvarajući od čoveka sredstvo za ostvarivanje sebičnih ciljeva, a sebe samog kao »poniženo i prezreno biće« koje opstoji na marginama društvenih procesa (dok bi trebalo da bude u njihovom centru) i kao biće koje »nije ništa, a moglo bi biti sve« (Marks). Jer, socijalističko samoupravno društvo kao zajednica je realnost za čoveka koju čovek zna kao svoju realnost, u kojoj on ostvaruje svoju društvenost kao bitno obeležje svoje ljudskosti; drugi ljudi su za njega bića sa kojima uspostavljajući bogatstvo veza, on tek može da bude ljudsko društveno biće; i, napokon, on sam je za sebe samog biće koje za svoje postojanje ne zahvaljuje nikome do sebi, a svoju bit ostvaruje u zajednici sa drugim ljudima kao, takođe, slobodnim i nezavisnim ljudskim bićima.

Takva autonomna odluka o potrebi vojnog delovanja ne tiče se, međutim, samo trenutnog opredeljenja za takvo delovanje. Ona je stalno delujuća unutrašnja pokretačka motivaciona snaga čoveka — samoupravljača da u procesu toga delovanja preduzme one konkretne »radnje« koje osiguravaju najbolje rezultate delovanja u odbrani; onaj stalno mobilizirajući faktor njegove ličnosti da

deluje u odbrani vlastitih aktuelnih i istorijskih interesa, polazeći pri tom »račune« sebi samom, svojoj savesti i radi nje, a ne nekome i radi nekoga van njega samog; i, ona je onaj stalno dinamizirajući faktor koji ga pokreće da istraje u tom delovanju. Samo u tom smislu moguće je govoriti o čoveku kao odlučujućem činiocu odbrane socijalističkog samoupravnog društva; i samo na osnovu takve uloge i mesta čoveka u zamisli odbrane socijalističkog samoupravnog društva možemo tvrditi da je *snaga naroda kada se angažuje u odbrani samoupravljanja nesavladiva prepreka svim oblicima nasilja koje bi išlo za tim da taj narod skrene od njegove odluke da izgradi društvo po meri čoveka*. To će reći da ako je pred nama ljudska jedinka *zaista* u poziciji *čoveka*, onda je njegova snaga neizmerna; onda su materijal, ratna tehnika i konkretni organizacioni oblici samo njegove produžene ruke pomoću kojih on deluje u prostoru i vremenu određene ratne prakse, dok je on *sam* u bitnom smislu *pravi* činilac ishoda te prakse — odbrane, čime se u najoštrijoj meri opovrgavaju svi tehnokratski koncepti i sistemi vojnog organizovanja i delovanja.